

# Trollsländan på pålspetsen – om insekter och japansk haiku-diktning

ANDERS N. NILSSON

Den rörelse i mina tankar som nu resulterat i föreliggande lilla uppsats uppstod när jag i Sven Fagerbergs bok *Bronshästarna* plötsligt ställdes inför påståendet ”Issa, den störste av alla insektspoeter” (s. 205). Som mångårig redaktör av serien om *Insekternas litteraturhistoria* blev jag lätt störd av att namnet Issa inte sa mig ett jota. Rätt snart fann jag emellertid det spår som ledde till Per Erik Wahlunds (1923-2009) båda utsökta skrifter *Livstecken* och *Lövfällning*. En första belöning var att jag fick upptäcka Wahlund själv, som varande en lysande översättare, essäist och introduktör av japansk poesi i Sverige. Ett namn att hålla i minnet i mötet med antikvariatshyllornas många bokryggar.

Haiku är en ursprungligen japansk form av miniatyrdiktning som spridit sig över världen och därmed utvecklats i en rad olika riktningar. Den japanska haikun är enligt Lars Vargö skriven på en rad och innehållande en serie av 5-7-5 teckenljud, samt ometrisk och rimlös. Vid översättningen till ett västerländskt språk som svenska är det kutym att serien av teckenljud fördelas över tre rader, samtidigt som det räknas stavelser istället för teckenljud. Stavelseräkningen tycks tappa mark och ersättas av en friare inställning till diktens form. Men de tre raderna tycks bestå.

Innehållsmässigt bör haiku innehålla något årstidangivande uttryck, vilka hos japanerna samlats i särskilda lexika. Flertalet däri omnämnda insekter lär

troligen representera sommaren, även om t ex tidiga fjärilar kan vara vårtecken och gräshoppor och syrsor kan vara aktiva långt in på hösten. Fixerad till årstid bör haikun stanna vid någon specifik händelse i nutid. En haiku bör också vara indelad i två hälfter för att förstärka överraskningseffekten. Japanerna använder sig ofta av specifika skiljande uttryck, s k *kireji*, för att markera delningspunkten. Förhållandet mellan en haikus båda delar är som regel öppet för läsarens tolkning.

Till innehållet bör haikun inte framstå som sentimental eller innehålla starka adjektiv eller personliga pronomina. Den för ofta samman naturbetraktelser med livets villkor, eller det tillfälliga med det eviga. Av nödvändighet är den fåordig, utan plats för upprepningar och bör sträva efter att stimulera läsarens associationsförmåga.



När Tor Sverredal beskriver haiku med utgångspunkt i buddistiskt tänkande, vill han se den som:

en hel process, som består i att man i ett tillstånd av full sinneshärvaro och utan att vara jag-centrerad upplever en relation med den yttre verkligheten i form av naturen, och kort, rakt och otolkat genom några ord gör denna upplevelse tillgänglig även för läsaren, eller rättare sagt gör läsaren uppmärksam på denna upplevelse.

Han konstaterar vidare att en haiku ofta tar sin utgångspunkt i små, vardagliga djur och ting, som insekter, småfåglar, blommor och daggdroppar. Sådana obeständiga döda eller levande ting får i haikun ofta stå i kontrast till mer beständiga företeelser som berg eller sjöar. Detta kan illustreras av följande haiku av Issa, återgiven i *Lövfällning* (s. 54):

Visst återspeglar  
även trollsländans öga  
de fjärran bergen



Enligt Sverredal kan haikun öppna våra sinnen för saker som vi inte tidigare lagt märke till, som t ex små växter och insekter. Dessutom kan vi få hjälp att se sådana ting i ett mer positivt ljus än vad vi tidigare gjort, som t ex: ”myggan som inar i sovrums-mörkret, getingen som landar på sockerkakan och spindeln som kryper över foten när man sitter på toaletten”. Här kan man tycka att upplevelsen av ”haikuögonblicket” kan likna insektskännarens skentomologiska blick, men jag tror ändå att stora skillnader föreligger. Entomologen och haikupoeten har troligen rätt olika relationer till naturen, och t ex torde poeten sakna den förres instinkt att namnge och samla in den observerade insekten. Istället kanske betraktandet av det tilla krypet låter poeten sätta sig själv i dess ställe, och därmed få en påminnelse om den egna existensens obeständighet. Det kanske inte är någon slump att just Issa, som ofta lät sina dikter omfatta insekter, var känd för sin behovslöshet och förmåga att klara av livets många motgångar. Hans attityd genomlyser denna, en av hans mest hända dikter, vilken kommenteras bl a i *Lövfällning* (s. 139):

Av dagg är världen  
och blir aldrig mer än dagg  
– och ändå – ändå –

Haiku-mästaren Kobayashi Issa (1763-1827) växte upp i Shinano, beläget på en högslätt på norra Honshu. Han genomströvade stora delar av Japan och var under längre perioder bosatt i Tokyo, men återvände senare till sin hembygd. Hans liv skildras i detalj av Per Erik Wahlund i *Lövfällning*, som senare kompletterades med *Livstecken*, innehållande ytterligare

nittio av Issas haiku omdiktade till svenska. Detta är förstås bara en bråkdel av Issas totala produktion, som enligt Wahlund innefattar bara om loppor ett hundratal dikter. Av de etthundra av Issas haiku som återges i *Lövfällning*, omnämner endast ett fåtal insekter, och min personliga favorit av dessa är:

Fjäriln fladdrar bort,  
som gäve den upp hoppet  
om vår tillvaro

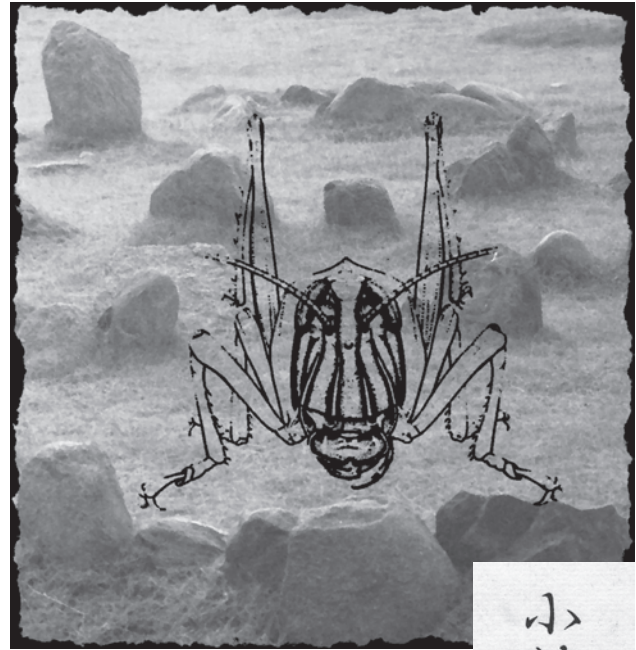
I *Livstecken* är dikterna ordnade efter årstid. Av vårens dikter omnämner endast tre stycken insekter, och då endast fjärilar. I sommarens dikter är det andra insekter som möter oss, och jag väljer här att återge den som jag fann finast:

Värt en lyckönskan:  
ännu en sommars myggbett  
har jag att klia

Vinterdikterna saknar insekter, men några av höstens dikter omnämner gräshoppor och syrsor. Mitt val blir här följande dikt, i vilken en syrsas kortlivade existens ställs i förhållande till något ännu mer obeständigt:

Se dig för, syrsa,  
och trampa inte sönder  
pärlorna av dagg!

Ytterligare tjugo av Issas haiku har tolkats till svenska av Lars Vargö och återfinns i hans fina antologi från 2003. Insekter omnämns i sex av dessa dikter, och mitt val blir den dikt i vilken en gräshoppas korta liv ställs i relation till dödens upphävande av tidens gång:



小林一茶

När jag dör  
vill jag att du gräshoppa  
skall vakta min grav

Vargös antologi innehåller bidrag från såväl de gamla mästarna som mer samtida japanska haikupoeter. Vidare är den försedd med en fyllig introduktion till denna genre, förklarar många haikutermer och har en omfattande litteraturlista. Av antologins äldsta bidrag vill jag lyfta fram följande rader av Moritake (1473-1549):

Som om körsbärsblomman  
återvände till grenen,  
en fjäril

Även om de klassiska poeterna alla var män är det gott om kvinnliga poeter representerade i antologins nyare del. Vi låter här Katsura Nobuko (f. 1914) komma till tals:

Lägger regeln på porten  
betraktar mörkret fyllt av insekter  
bakom mig



Katsura är även det japanska ordet för lönn, vars höstliga färgprakt ofta besjungs i den japanska poesin. Från Katô Chiyoko (1909-1986) kommer följande, till synes mer lättsamma, rader:

Jag råkade släppa mig,  
där hann inte ens  
fjærtbaggen med

Lars Vargö noterar att det japanska ordet *hehirimushi*, vilket han alltså tolkat till "fjærtbagge", saknar motsvarighet i svenskan, men det är lätt att associera till jordlöparsläktet *Brachinus*, vilket har fyra japanska arter, och på svenska benämns skjutbaggar eller bombarderbaggas. Dessa jordlöpare kan försvara sig med ett litet hett och giftigt gasmoln kombinerat med en knall. I den aktuella dikten ingår dock ordet troligen endast som en mer skämtsam konstruktion utan koppling till någon verklig skalbagge.

Annars innehåller antologin många haiku om fjärilar, och jag vill här lyfta fram denna av Takahama Kyoshi (1874-1959):

Årets första fjärl  
som en dröm försvinner den  
ur blickfånget

Om man nu tolkar fjärl som dagfjärl så är det som regel en näselfjärl våren först låter oss möta här i norra Ångermanland. Denna art är ju mycket allmän, samtidigt som den övervintrar som imago. Jag brukar då som regel befinna mig på vedbacken när den fladdrar förbi, och särskilt om den varma vårdagen följs av kallare dagar kan det efemera fjärilmötet i efterhand te sig lite överkligt.

Lars Vargö har även stått för urval och tolkning när nu den japanske författaren Natsume Sôseki (1867-1916) får sin haikudiktning presenterad för en svensk läsekrets. Den fina lilla volymens titel *Jag minns gräshopporna* hänför sig till Sôsekis



hemlängtan när han vistades i London kring sekelskiftet:

Jag minns gräshopporna  
här kan jag inte  
vara kvar

Denna haiku får mig att tänka på Gary Nunn's låt "London Homesick Blues", så fint insjungen live i Luckenbach, Texas, av Jerry Jeff Walker på albumet *Viva Terlingua!* Kanske några rader ur sångtexten kan bilda en haiku, utan insekt dock:

I'd substantiate the rumor  
that the English sense of humour  
is dryer than the Texas sand

Hade Sôseki levat hade han säkert instämt. För övrigt är det denne författare som levererat de rader jag använt i denna uppsats titel, och så här lyder den aktuella haikun i sin helhet:

Hur många gånger  
drömmer trollsländan  
på pålspetsen?

Jag finner frågan ytterst relevant och den kan för den inbitne entomologen få utgöra en nyttig motvikt mot standardfrågor som: "Vilken art är det?" eller "Är den funnen tidigare i detta landskap?"

\*\*\*

Jag har med denna uppsats förhoppningsvis gjort haiku-mästaren Issa känd för en större publik, men om han är insektpoeten nummer ett eller inte är förstås upp till var och en att själv avgöra. Det är fullt möjligt att Sven Fagerbergs åsikt är välgrundad, och jag tänker iallafall inte säga emot honom här. Jag nöjer mig med att konstatera att han med högsta sannolikhet inte tagit

del av t ex den gamle Sven Gaunitz dikthäftet, vilka vi hoppas få anledning att återkomma till i denna tidskrift. Som slutord och avrundning vill jag återkomma till den fina tanken att haiku-diktningen genom sitt ämnesval och utformning av detta kan bidra till en ökad förståelse för insekternas livssituation. En sådan gynnsam effekt är förstås ytterst önskvärd och mitt ödmjuka förslag är att artportalens inmatningsformulär utökas med ett obligatoriskt fält så att varje inrapporterat fynd måste åtföljas av en haiku kopplad till det aktuella ögonblicket för observationen eller insamlandet. Att man inte tänkte på detta från början har redan kostat oss en och en halv miljon dikter!

## Källor

*Tryckta verk*

Fagerberg, Sven, *Bronshästarna* (Stockholm, 1974; orig. 1973)

Natsume, Sôseki, *Jag minns gräshopporna. Haiku i urval och svensk tolkning av Lars Vargö* (Vallentuna, 2010)

Sverredal, Tor, "Att peka på månen. Haiku och buddism", *Buddism-nu* 2005, nr 1

Vargö, Lars, *Japansk haiku - världens kortaste diktform* (Stockholm, 2003)

Wahlund, Per Erik, *Lövfällning. Haiku-mästaren Issa i liv och dikt 1763-1827* (Stockholm, 1978)

Wahlund, Per Erik, *Livstecken. Nittio dikter av haiku-mästaren Issa i svensk omdiktning* (Stockholm, 1981)

*Internetsidor*

[http://web.mac.com/larsga/Fri\\_Haiku/  
Fri\\_Haiku.html](http://web.mac.com/larsga/Fri_Haiku/Fri_Haiku.html)

<http://www.haiku-shs.org/haikuddef.htm>

[http://www.oversattarlexikon.se/artiklar/  
Per\\_Erik\\_Wahlund](http://www.oversattarlexikon.se/artiklar/Per_Erik_Wahlund)

## Författarens adress:

anders.nilsson@emg.umu.se

Mullsjö 258, 914 90 Nordmaling